

SOCIAL COMMUNICATIONS

SOCIAL DEATH OF THE PERSONALITY AND ITS “RESURRECTION” IN CULTURE

СОЦІАЛЬНА СМЕРТЬ ОСОБИСТОСТІ ТА ЇЇ «ВОСКРЕСІННЯ» В КУЛЬТУРІ

Malvina Voronova¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-536-5-24>

Це коротке дослідження є фрагментом великої наукової роботи, що присвячена портретно-біографічній реконструкції особистості, і стосується, зокрема, проблематики соціальної пам'яті. Йтиметься про видатних персоналій, внесок яких у різні галузі людської життєдіяльності був недостатньо оцінений чи зовсім зігнорований, і які були забуті сучасниками, а нерідко й наступними поколіннями. Однак згодом, через декілька поколінь, «повернулися» до публічного дискурсу, викликаючи інтерес не лише у галузевих фахівців та експертної спільноти, а й у найширшій публіки. Спирається наукова доповідь на попередні авторські дослідження з цієї теми [1; 2; 3; 4], деякі опосередковано дотичні до теми роботи інших авторів [5; 6; 7; 8; 9; 10] і відкриті біографічні джерела. Її емпіричною основою є біографії різних за своїм внеском у цивілізаційний розвиток персоналій, але однаково визначних у ньому. У процесі дослідження важливо було відтворити причини, чому деякі видатні постаті «помирають» соціально, не маючи відгуку у певному поколінні (або поколіннях), і чому вони «воскресают», здійснюючи стрибок у часі.

Унаочнимо цінність заявленої теми вибірковими історико-біографічними фактами: голландський художник Ян Вермер помер у 1675 році, а віртуальний музей з усіма його роботами був відкритий через 343 роки після його смерті; майже три століття минуло після смерті іспанського художника Ель Греко (1614 р.), коли він знайшов, нарешті, своїх послідовників і популяризаторів; між смертю і відродженням італійської художниці Артемізії Джентілескі пройшло близько трьох століть, а між її смертю і неймовірним комерційним успіхом — більше, ніж три з половиною століття (у грудні 2017 року її мало відома картина «Автопортрет в образі святої Катерини» була продана за 2 360 600€);

¹ Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

американська поетеса Емілі Дікінсон померла в 1886 році, повна збірка її віршів була опублікована в 1995-му, а справжню популярність вона набула у 2010-х роках, у 2019-21 рр. вийшов успішний серіал про неї: “Dickinson”; «воскресіння» німецького фотографа Карла Блоссфельда в мистецтві почалося через 18-20 років після його смерті (1932 р.) і триває до цього дня в цифровому просторі, адже до його макрофотографій рослин доступ отримала масова аудиторія.

Узагальнимо поширені причини того, що видатна постать й її спадщина не знаходять відгуку у сучасників, і назвемо типові з них: 1) *прагнення до новизни кожного наступного покоління зумовлює те, що цінне затінюється новим і більш цікавим саме новизною*; так музика Й.-С. Баха навіть його дітям-музикантам здавалася застарілою в порівнянні з композиторами наступного покоління, що і завадило побачити в ній невмирущу універсальність; 2) *соціально-культурна ізоляція*, що може бути зумовлена різними чинниками: творці не відповідають ідеології держави, смакам суспільства чи професійного середовища; деякі з них самі прагнуть усамітнення й камерності, як було з українським художником Мирославом Ягодою, мистецтво якого звернуло на себе увагу лише після його смерті у 2018 р.; інші творять в професійній ізоляції, як відбулося з українськими художника-авангардистами Миколою Трегубом та Вудоном Баклицьким, яких було маргіналізовано в радянсько-українському образотворчому мистецтві, й які «воскресли» в наш час завдяки монографії Олени Голуб [6], котра повернула їхні імена в науковий та широкий культурний дискурс; 3) *інноваційність особистості, яка випереджає у своїх ідеях сучасників*, як наслідок — нерозуміння з боку суспільства та професійного середовища, неприйняття і навіть засудження; роботи Ель Греко називали «гідними зневаги», а його самого — «дивним»; його мистецтво випереджало соціальний час на три-чотири століття; діяльність української письменниці, фотографа, ілюстратора Параски Плитки-Горицвіт також була для її середовища виявом ексцентричності та дивацтва, що було радикально переосмислено новим поколінням українських культурологів та публіцистів, які стали популяризувати її ім'я та творчість у 2010–20-х рр. [8]; 4) *зміщений фокус уваги* є ще однією з причин соціальної смерті видатних людей: нерідко центром інтелектуальної уваги професійного чи культурного середовища стають очікувані актуальні теми та яскраві, енергійні люди, а справжні митці маргіналізуються; так у парі двох знаменитих художників, Дієго Рівери та Фріди Кало, енергійний, діловий, соціально активний Рівера мав більше прижиттєве визнання, однак із часом пішов у тінь, а камерна спадщина його дружини, Ф. Кало, зосереджена на інтимних, але універсальних

темах, навпаки, згодом знайшла величезний відгук; 5) *відкрита дискримінація і навмисне замовчування* також є не останньою причиною забуття творців; найбільш яскравим прикладом є французька скульпторка Камілла Клодель, яку дискримінував Огюст Роден і його оточення, занижуючи цінність власне її внеску в мистецтво і приписуючи їй роль лише музи і моделі, ігноруючи як самостійного та самобутнього творця.

Назвемо розповсюджені фактори-каталізатори, що зумовлюють «воскресіння» значущих персоналій у культурі: 1) культурологи та архівісти повертають у актуальний культурний дискурс імена за допомогою наукових публікацій, реставрацій та виставок; 2) змінюється суспільний смак, що сприяє актуалізації тих художників, яких раніше не помічали; 3) музеї та галереї популяризують забутих майстрів, організовуючи ретроспективні виставки; 4) «воскресінню» допомагає технічний прогрес, який за допомогою цифровізації робить доступними для широкої аудиторії раніше недоступних або мало доступних митців.

Першою рушійною силою «воскресіння» є симпатія людини до людини, яка прокладає міст через час, та альтруїзм. Часом інтелектуальний або духовний зв'язок, який не утворюється з сучасниками, утворюється з постаттю з іншого покоління. Дослідницький корпус — реставратори, архівісти, мистецтвознавці, біографи — десятиліттями можуть працювати над спадщиною, яка в суспільних очах не має практичної і тим паче комерційної цінності. Тож бажання зберегти, осмислити і розповісти про забуту особистість є потребою внутрішньою, емоційною та альтруїстичною.

Другою рушійною силою «воскресіння» є декодування універсальних, позачасових смислів у чужій творчості, житті та харизмі. І це складне для повсякденного розуміння прагнення, тому що людина, з одного боку, щоб вижити, повинна відповідати соціальним нормам сучасності, а, з іншого, у ній є потреба піддавати ці норми переосмисленню та переоцінці, шукаючи в минулому те, що було непорушним, тобто незмінним і міцним, універсальним для всіх часів.

Третьою рушійною силою «воскресіння» є «прирощування» смислів. Той, хто повертає чужу творчість до життя та поживляє інтерес до персоналії, незмінно додає від себе та своїх інтерпретацій новий шар додаткових смислів. І в цьому контексті індивідуальна творчість розширюється колективними зусиллями, і довгий соціальний ланцюг пов'язує людей різних країн і різних епох між собою навколо певної центральної ідеї, яка й підтримується їхніми зусиллями.

Четвертою рушійною силою «воскресіння» є співзвучність особистості новим громадським течіям та рухам. Найбільш наочним прикладом буде рух за гендерну рівність або за рівність сексуальної

різноманітності та рівність різних форм міжлюдських відносин. Громадські групи, які беруть участь у ньому, розглядають історію людства в тому числі з позиції пошуку «співзвучності» між власними ідеями та видатними постатями. Пошук «свого» нерідко призводить до відкриття забутих чи маловідомих особистостей широкій аудиторії.

Загальний підсумок цієї короткої розвідки полягає в наступному: сучасники часто «не чують» геніїв своєї епохи, але це лише підштовхує особистість: зберігати себе, охороняти свою індивідуальність від світу, який її заперечує, йти тільки своїм, не второваним шляхом. Можливо, у майбутньому саме вона стане у нагоді іншим людям, які подивляться на неї новим поглядом і завдяки їй знайдуть себе. Створення особистості є не лише актом теперішнього часу, в якому вона, власне, живе, формується і творить, але і актом майбутнього, в якому вона стане орієнтиром для інших.

Список використаних джерел:

1. Воронова М.Ю. Теорія та практика публіцистичного портрета. Монографія. Київ : «Видавництво ЛАТ&К», 2019. 311 с.
2. Воронова М.Ю. Видатні жінки-художниці: біографічний бекграунд гендеру // М.Ю. Воронова // Журналістика : наук. журнал / Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка ; за ред. Н. Сидоренко. 2020. Вип. 19 (44). 94 с. – С. 29–35.
3. Воронова М.Ю. Мистецький портрет у профіль: теоретичний ескіз // International Scientific Conference Science in the Context of Modern Challenges: Problems and Development Priorities: Conference Proceedings, June 9-10, 2023. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, p. 63–66.
4. Воронова М.Ю. Портретно-біографічна та автобіографічна сповідальність мистецтва. *Молодий вчений*. 2023. № 10 (122). С. 140–148.
5. Воронова М.Ю. Портретно-біографічна реконструкція особистості як феномен // Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference SCIENCE AND EDUCATION IN PROGRESS. DUBLIN, IRELAND, August 16–18, 2024. P. 67–73.
6. Голуб О. Свято непокори та будні андеграунду. Життєпис двох не визнаних за життя художників, з коментарями. Київ : Видавничий дім «Антиквар», 2017. 272 с.
7. Особистість та її історія : колективна монографія / за ред. Чепелєвої Н.В., Папучі М.В. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 538 с.
8. Параска Плитка-Горицвіт. Подолання гравітації (упор. Анна Погрібна). Київ : ДП «НКММК "Мистецький арсенал"», 2019. 292 с.
9. Сторі Д. Теорія культури та масова культура. Вступний курс (переклад із англ. С. Савченко). Київ : Видавництво «Акта», 2005. 357 с.
10. Як писати про культуру: збірник есеїв і лекцій / Д. Бад'йор, М. Савка, А. Бондар [та ін.]. Київ : ВД «АДЕФ – Україна», 2015. 236 с.